

ЗА СТРУКТУРНАТА И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛНАТА ХАРАКТЕРИСТИКА НА МИКРОТОПОНИМИТЕ

Надежда Данчева

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“, БАН

ON THE STRUCTURAL AND DERIVATIONAL CHARACTERISTICS OF MICROTOPONYMS

Nadezhda Dancheva

*The Professor Lyubomir Andreychin Institute of Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences*

The object of research interest is the study of Bulgarian microtoponymy on the territory of Western Bulgaria. The analysis is based on the onymization of the orographic lexis in almost 17 000 microtoponyms.

The main focus of this article is the structural and word-formation characteristics of the microtoponymy of the researched area. The issue of the dialectal influence upon microtonyms has also been considered.

Key words: toponymy, microtoponymy, macrotoponymy, onymization, orographic lexis

Като най-многочислен клас географски названия микротопонимите заслужават дължимото им теоретизиране и описание. От една страна, лингвистичната информация, която носят те, представлява интерес в чисто практически аспект, отнасящ се до събирането на онимите – основна задача на българските ономасти е цялостно събиране и проучване на българската топонимия. От друга страна, микротопонимите представляват интерес в теоретичен план, изразяващ се в закономерностите на формиране на географските имена. Специално проучване на микротопонимията ни е необходимо с оглед на съставянето на речници с основните топооснови и речници на народните български географски термини, каквито в българската наука все още отсъстват.

Обект на проучване е топонимообразуващата роля на географската апелативна лексика (в частност орографска) в микротопонимията от Западна България – както е известно, орографските термини се явяват достатъчно устойчиви основи за образуване на географски собствени имена. *Географските термини* са общонародни или местно ограничени думи, указващи вида на географския обект: 1) означения за води и свързани с тях обекти; 2) означения на изпъкнали земеповърхни форми; 3) означения на вдлъбнати земеповърхни форми; 4) означения на морфолого-вегетативни форми; 5) общи означения на земята и на земни участъци, които участват активно в образуването на топонимите (вж. Мурзаев 1974: 22; Дуриданов 1963: 191 – 215). В ономастичната литература се срещат названията *географски термин*, *местен географски термин*, *народен географски термин*, *номенклатурен термин*, *топографски термин*, *индикатор*, *нарицателно име*, в англоезичната литература – *generic term* (Мурзаев 1970: 16; 1974: 95). Терминологичното словосъчетание *народен* или *местен географски термин* е прието в руската и българската литература. Под *народен термин* се разбира „нарицателно име или словосъчетание, по-често диалектно по произход, назоваващо различни обекти и явления от физическата география“. Н. В. Подольская отдава предпочитание на съчетанието „*народный термин*“ (Подолска 1970: 54).

Орографските термини са общонародни или местно ограничени думи, с които се назовават изпъкнали или вдлъбнати земеповърхни форми¹.

С избора на термина *микротопоним* се поставя акцент върху отношението *микро-/макро-* и се подчертава специфичното в неговата съотнесеност с топонимията като цяло. Терминът *микротопоним* възниква по аналогия на термини като *микроландшафт*, *микролереф*, *микрофлора*, *микрорайон* и други в края на 50-те години на ХХ век. *Микротопоним* е „название на малък географски обект, който има тясна сфера на употреба, функционира само в пределите на малка територия, известен е само на тесен кръг хора“ (Чолева-Димитрова

¹ Така например от групата *Названия за планински проход, теснина* се ексцерпират термини като *ждрелò*; *превàл*; *превàлец*; *превлàка*; *предèл*; *прèмак*; *прèмка*; *пресèдлина*; *пресèдляк*; *прèсек*; *прèсекье*; *пресяка*; **прескòк*; *прèслап* и *прèслоп*; *преслòпище*; *прèход*; *провирàлка*; *проврèтняк*; *прòлез*; *прòлом*; *прòмка*; *прòрез*; *просèк*; *прòсека*; *прясика*; *просèченик*; книжовният термин *прòход*; апелативът *скр̀ька* (*ск̀ърка*); диалектното нарицателно *стр̀ьга*; старинната дума *с̀ътèска* (*с̀ьт̀ьска*); семантично близките *теснòтà*; *теснинà*; *теснòчà*; *тескòчà*; *теснìк*; лат. *клис̀ура*; тур. *бел*; *бо̀аз*; *дервèнт*; *дивиртмèч*; *кисак*; рум. *ф̀унда*.

2002: 23). Терминът е възприет в Англия, Франция (*microtoponymie*), скандинавските страни (*microtoponymi*), Америка (*microtoponymy*) за названия на малки обекти, използвани от малка група хора².

В ономастичната литература съдържанието на термина *микротопоним* получава различни интерпретации. Често установяването на границата между *микро-* и *макротопоними* се оказва условно. Според много автори микротопонимите са названия на малки обекти, но всъщност размерът е само един от критериите на обекта за отнасянето му към *микро-* или *макротопоним*. Съществена специфика на микротопонимите е, че те не са известни на широк кръг от хора и имат ограничена сфера на употреба³. Степента на известност е характерна за големите обекти. Наименованията на малките села например са близки до микротопоним, но се отличават с това, че фигурират в справочниците по административно-териториално деление и на картите с районен мащаб. Те са писмено закрепени, официално признати, макар и с регионален мащаб. Микротопонимите са лишени от този признак – фигурират само в устната форма на езика, обслужваща неголям колектив от хора, обикновено жители на едно село. Някои микротопоними могат да фигурират в художествените текстове (вж. Суперанска 1973: 165 – 170).

Цел на изследването е въз основа на близо 17 000 микротопонима от Западна България – ексцерпирани от публикувани и непубликувани източници, да се хвърли светлина върху структурните и словообразователните особености на микротопонимите, в състава на които е включена орографска лексика, и да се обърне внимание на диалектното влияние върху тях (богат източник за образуването на микротопонимите се явява именно народната географска терминология). На първо място, близостта на двата класа думи е обусловена от факта, че назовават едни и същи географски обекти, на второ, че географските термини активно се подлагат на топонимизация, и трето, днес огромна част от тях са фиксирани в събрания през времето топонимен материал. Причината за това може да се търси в значително по-бавното

² Терминът *местно име* е идентичен с термина *топоним* и включва в себе си *теренни имена*, *ороними*, *хидроними* и *ойконими*. Към *микротопонимите* следва да се отнесат названията на терени с малки размери, микрооронимите и хидронимите (Димитрова-Тодорова 2003: 165 – 166).

³ Така например авторите изключват названията на улици, на части от улици и квартали (Суперанска 1967: 32), тъй като те не могат да се включат в категорията микротопоним нито по размер, нито по известност, нито по честотност на употреба, нито по първичност на названията (Суперанска 1973: 165 – 170).

изменение на онимната лексика, за разлика от апелативната (Суперанская 1986: 83). Местните имена са достатъчен обем, за да се очертаят основните процеси в разглежданата тематична група лексика и нейните характерни особености.

1. Строеж на микротопонимите с участие на орографска лексика

По строеж имената могат да бъдат сведени до две основни групи: едноосновни и двуосновни – двуосновни сложни названия – композити или двуосновни, рядко триосновни словосъчетания. В рамките на всеки от тези типове в зависимост от конкретния материал можем да различим отделни подгрупи въз основа на определени структурни признаци⁴.

1.1. Участие на географската лексика в едноосновни микротопоними

Тези имена изграждат значителен дял от топонимната микросистема. Така например от едночлени съществителни в бившата Михайловградска околия са възникнали около 45% от имената (Михайлова 1984: 65). В бившата Берковска околия от едночлени съществителни са възникнали около 40 % (Михайлова 1984: 65), в бившата Радомирска околия – 33, 82 % от имената (Чолева-Димитрова 2009: 66).

Част от едноосновните (еднокоренните или простите) микротопоними са възникнали от прехода на апелатив (нарицателно или прилагателно) в местно име (Суперанска 1973: 113 – 118; Суперанская 1978: 5 – 33; Чолева 2002: 78). В ономастичната наука този процес е известен като топонимизация. Случаите, когато местно име се образува в резултат на преминаването на антропоним, топоним, хидроним или ойконим в местно име, се наричат трансономизация (Димитрова-Тодорова 1987/1988: 56; Чолева 2002: 24). Едносъставните имена могат да бъдат първични – отапелативни, отантропонимни, образувани от ЛИ, РИ, ФИ или Пр, от етноними или ЖитИ; вторични – отойконимни, отхидронимни и т.н.; могат да бъдат образувани от причастни форми: *Изгорялото*, *Смърденик*; от наречия – *Срещца*; могат да бъдат имена от префиксално-именен тип (от типа „*Загора*“), например *Занога*, *Раздъл*, *Раздълци* (вж. подробно Димитрова-Тодорова 2006: 196 – 188). Общите наблюдения над микротопонимията сочат, че най-обемен е дялът на отантропонимните и отапелативните едноосновни

⁴ За видовете класификации вж. Суперанска 1973: 165 – 180; С. Роспонд; В. Ташицки; Р. Шрамек и др., посочени от А. Чолева 2002: 77. Използваната в изследването класификация следва традиционния модел, възприет в топонимните изследвания у нас.

микротопоними, по-малко са имената от прилагателни, от причастия, от наречия и от субстантивирани предлози. Тъй като обект на внимание е онимизацията на географските апелативи в микротопонимията, интерес за изследването представляват едноосновните отапелативни местни названия, възникнали пряко от готов лексикален материал – от функциониращи в говорите или старинни и изчезнали съществителни нарицателни, с които се означава географски обект⁵.

По-голяма част от разгледаните имена са без допълнителни словообразователни средства. При имената без допълнителна промяна в структурата името е равно на апелатива. Това е най-простият начин за специализиране на готови речникови единици за означаване на местности. Схематично семантичният развой, който са преминали нарицателните, за да станат собствени местни названия, е следният: 1) *габер, пясък* → означаващи общо понятие, без връзка с конкретен географски обект; 2) *габер(ъ), пясък(ъ)* → означаващи единично понятие, конкретно отнасящо се към отделен географски обект; 3) *Габер(ъ), Пясък(ъ)* → означаващи отделни географски обекти, които се характеризират с дадена особеност, изразена конкретно в самото название (Дуриданов 1958: 97 – 99). Тези имена се различават от нарицателните и по това, че са морфологично неизменяеми по отношение на морфологичния признак за определеност и категорията число (цит. съч., с. 99). Микротопонимите от тази подгрупа обикновено са в основната си форма в ед.ч. или мн.ч., членувани или нечленувани: *Гърло, Камик, Капия, Кукла, Плоча, Върлото, Камико, Рого, Челото, Кукле, Уши, Ушите*.

Изследването на микротопонимния материал показва, че географски апелативи, които представляват тяснолокални диалектни думи, заемки или изчезнали в говорите названия, се топонимизират основно в едносъставни микротопоними. Най-често това са суфиксални географски термини, които обикновено са топонимизирани в 1 – 2 микротопонима. Такива са: *балван; брежѝна; брѣдел; бърдар; в̀алогье; валошч̀е, валогч̀е; врѣлеж/ш; въртанкя; грамад̀ак; грамад̀ище; гр̀она, камен̀иш; к̀амчич; паранг̀а; *пекл̀ица; пекл̀ище, *печен̀ик, пр̀ип̀ор, пр̀исд̀йна, *провал̀ия, прод̀анка, пр̀одпад, рид̀ак, ридарч̀е, рид̀ище, стран̀ица, ст̀енка, ст̀енье, стр̀омол, *суш̀ило, чук̀ур, ш̀анец, шарам-*

⁵ Най-общо местните имена от готови нарицателни могат да бъдат микротопоними с прости основи и микротопоними с производни основи. От словообразователно гледище едносъставните микротопоними се разделят на имена без афиксални изменения и имена, образувани с допълнителни словообразователни елементи (префикси и/или суфикси). Пътят на превръщането на нарицателните в местни имена подробно е разгледан от Ив. Дуриданов (Дуриданов 1958: 97 – 99).

*пол, я̀мбол, я̀мище, я̀мник, *я̀муга.* Голяма част от имената са старинни и са резултат от директна онимизация на първоначалния апелатив именно поради архаизирането му. Старинни имена имаме в почти всички краища на Западна България. Срв. МИ *Болов̀ан* (Дупн) (Еленин 2006: 178); *Б̀олван* (Год) (Симеонов 1966: 13) – от *балв̀ан* 'грамадна скала, канара'; 'грамаден камък, скала, п̀н, д̀нер, буца пр̀ст и др.', от стб. **БАЛВАНЪ** 'грамаден камък, скала' (запазено в другите славянски езици, заето в рум. *bolovan* 'грамадна скала') (вж. БЕР I 29); *В̀рт̀оля*, дол, х̀лм (Гоцед) (Иванов 1996: 88) – от изчезналото съществително ***в̀рт̀оль** 'пропаст, дълбок дол' (Геров I 161); *Г̀ла̀мата*, гол връх; гола скала, *Г̀ла̀мите*, голи чуки, *Г̀ла̀мео*, р̀т с ливади (Берк) (Михайлова 1986: 71) – от изч. *г̀ла̀ма*, *г̀ла̀ме* ср.р. от стб. ***голма**, прасл. ***gal-** (вж. БЕР I 246), развило значение 'голяма скала' (СЗ); 'чукар, гол връх' (Белоградчишко) (БЕР I 246); 'голяма гола скала' (Михайлова 1984: 96); *Зан̀д̀гата* (Белосл) (Попов 1960: 116-117) – от ***зан̀д̀га** 'местност в долния край, в полите на планина или на планинска местност', запазен като заемка в рум. срх. *з̀нога* 'местност, речен ръкав', рус. *зан̀дга* 'трап', словен. *znòžje* 'подножие' (БЕР I 600); *Злѝня̀ка*, непроходима гора (Ботевгр) (Михайлова 2008: 139) – от старинното и рядко *злин*, ж.р. 'непристъпна местност, зло място' (Ботевгр, Соф) (БЕР I 646, 664); 'стр̀мно, непроходимо място', произв. от *зъл* с *-ин/ъ/* (Михайлова 2008: 139); *Стр̀мо̀ля* (Врач) (Николов 1997: 407) – от изчезналото нарицателно ***стр̀мо̀ль** 'стр̀мнина' и т.н. Главно в едносъставни оними са топонимизирани и термини, които не се поддават на много активна топонимизация – например *било*, *клис̀ура*, *яма*, *прѝпек*, за разлика от техни синоними, които са значително по-разпространени в говорите.

Към този структурен тип микропоними се отнасят т. нар. префиксално-именен тип местни имена. Морфологичен показател на този топонимен тип е представката, която се явява в словосъчетание с именна основа на нарицателно или на готово местно название, което запазва формата си (Дуриданов 1960: 163). Суфиксални и префиксално-суфиксални нарицателни се срещат още в старобългарските писмени паментници, напр. *везд̀ниѣ*, *наводнѣ*, *под̀гориѣ* и др. По всяка вероятност в миналото са се употребявали като нарицателни със земеписно значение думите *връзд̀лчина*, ***в̀рдол**, *в̀збръг*, *в̀збръдце*, *в̀дзвр̀ло*, *з̀голина*, ***заг̀дра**, ***зан̀дга**, ***зар̀дг**, *п̀днога*, *прѝгор*, *раздол*, *разд̀лчина*, *разд̀лец*, ***р̀зпадина**, *средобряг*, съб. *ждолъ*. В съвременния книжовен език нарицателните от тази категория са сравнител-

но малко, напр. *предпланина, подгърло, подзглава, подзид, подлес, поднога, подръкав, предпланина, средобряг* (вж. РСБКЕ II 1957), докато в народните говори префиксално-именният тип е представен в немалък брой нарицателни (вж. Дуриданов 1960: 156 – 172).

Откъм значение тези оними най-често са земеписни и определят положението на местността спрямо други географски обекти (Дуриданов 1960: 158 – 159). Срв. *Въздол* от предл. *въз* 'върху, над' и *дол*, т.е. 'над дола' (Гоцед) (Иванов 1996: 87); срв. нариц. *въздол* в *Оздолени* (Струга) (Заимов 1967: 59); *вòзврълò* 'стръмничко място' (Самок) (Вакарелска-Чобанска 2005: 57); *Връздòлчините*; *Вълòви връздòлчини* (Врач) (Николов 1997: 137, 140) – *връздòлчина*, образувано от предлога *врèз* 'насреща, срещу' и *долчина* (Николов 1997: 137); срв. *вълòбрèдце* 'нанагормо място' (Геров I 181); *Пригората*, връх, от рядко диалектно *пригор* 'връх, било' (Геров IV 268), запазено в други славнски езици (Михайлова 1989: 521; Михайлова 2008: 191; Шутц 1957: 37) и др. В някои случаи е трудно да се определи принадлежността на дадено название към префиксално-именния тип или към обикновено синтактично съчетание от предлог и име (произхождаща от липсата на склонение при имената в съвременния български език). Като надежден критерий за разграничаване на двата типа Ив. Дуриданов посочва отсъствието или наличието на членна морфема, тъй като в предложните съчетания обикновено вторият компонент се членува *Под камика* и пр. Разбира се, има изключения (именно в западнобългарската топонимия предложните синтактични съчетания понякога се явяват нечленувани *Под чуку, При дупку, Поди чуку* – обща форма на -у, стб. винителен падеж на ж след предлози) (Дуриданов 1960: 156 – 157).

Проведеното изследване потвърждава, че броят на този тип имена в микротопонимията на западнобългарските земи е голям. Онимите са концентрирани в планинските области на Югозападна България⁶.

1.2. Участие на географската лексика в дву- и триосновни микротопонимни словосъчетания

Тези оними са образувани чрез синтактични съчетания от прилагателно и съществително; съществително и съществително; глагол и съществително; числително и съществително, предлог и съществи-

⁶ Ив. Дуриданов стига до извода, че префиксално-именният тип имена са концентрирани в планинските области на Югозападна България (Трънско, Кюстендилско, Пернишко, Самоковско, Разложко, Светиврачко, Петричко, Дупнишко, Неврокопско), Средна Стара планина (Ботевградско, Пирдопско от изследваните), Западна Стара планина и Родопската област (Дуриданов 1960).

телно име и пр. Приблизително 50 % от микротопонимите от западнобългарската топонимия от структурно-семантична гледна са двусловни названия – двукоренни (двусловни сложни названия – композити) или съставни (двусловни, рядко триословни словосъчетания) (вж. Михайлова 1984: 65; Михайлова 1986: 65; Симеонов 1965: 89; Николов 1997: 52).

Проучването на микротопонимния материал показва, че най-многобройни са случаите, при които географският апелатив е онимиран като втора съставна част в двусъставни имена. Най-голям е броят на онимите с първи елемент прилагателно име (изконно или производно). Не са редки случаите на старинни прилагателни по сложно склонение, например 1) от изконни прилагателни: *Висòки дел, Вт(ъ)ли брег, Глибòки дол, Гнили дол* (Мих); 2) от производни прилагателни: *Кàлни връ/x/, Песчàни ръ/т, Срèдньи връ/x/, Церòви рът, Шùпли кàмик* (Мих) (Михайлова 1984: 66 – 67). Тези имена са признак за старинното българско население в този край и стоят в тясна връзка с проблема за старинността на имената. Прилагателните, които характеризират особеностите на географските обекти, са най-разнообразни. Имената са мотивирани от качествата на местността – от стръмността ѝ, от цвета на почвата или скалите, от липсата или наличието на растителност, от местоположението на обекта и пр.⁷

В изследваната топонимия значително по-рядко се регистрират дву- или трисъставни микротопонимни словосъчетания, в които в първата част от името е легнало орографско нарицателно, напр. *Дùпни кàмик*, камъни с дупки, от изч. **дùпа* (Берк) (Михайлова 1986: 83); *Подмòлска стран*, пещера в скали, прил. от *подмòл* 'вдлбнатина в бряг' (Берк) (Михайлова 1986: 120); *Рùпски дол, Рùпски ръ/т*, прил. от *рùпа* 'плитка руднична шахта' (Мих) (Михайлова 1984: 166); *Чùкливото лице*, склон с лозя. Прил. от *чùка* (Берк) (Михайлова 1986: 146). Някои от този тип имена се образуват в случаите на вторично назоваване, когато обектите са назовани по името на друг топоним (ойконим, хидроним или местно име). Такива имена са *Врътòпска рекà*, в местността *Врътòпа* (Пирд) (Заимов 1959: 133); също *Раздòлско дере* = *Мурсалèвски порòй*, по МИ *Раздòло* (Дуп) (Еленин 2006: 399);

⁷ Такива са например микротопонимите *Върли въртоп, Голем вър, Големо усòйе, Дълбòка падìна, Шилява чука, Широко лице, Каменìст въртоп, Суй рид, Шарèни камик. Също Голèми Космати вър, Мàли Срèдньи дел* (Год) (Симеонов 1965: 37); *Витиа алчàк, Върлата мого̀ла, Острата скала, Плòски рът, Стр̀мни бряг, Тàнки рът, Ширòка занòга, Щър̀биа кàмик, Лòшиа кàмик, Вран камик, Чèрната д̀пка, Мави с̀рт (синее се), Каменлѝвата присòйкя, Кур̀ байр, Бèли сип, Червèната скала Шумнàтата р̀тлìна, Гòла мого̀ла, Кел тепе, Габрòва мого̀ла, Дàбовата р̀тлìна, Тр̀нлѝви вàлог, Вр̀ни вàлог, Г̀рванов камик, Мèча д̀пка, Мèчия прèсл̀п, Язови дупки* (Заимов 1959: 41, 43, 44, 45, 47).

Суходòлцко èзеро, езеро над Разложки суодол, *Суодòлцки прèвал* (Разл) (Попов 1979: 159).

Сравнително малък брой от дву- и триосновни микропоними словосъчетания са образувани от причастие (изпълняващо функцията на прилагателно име) и съществително име, напр. *Побìен кàмик*. Закономерно и при тях определяемото назовава някакъв признак на предмета. По-малобройни са и групите микропоними от този структурен тип от синтактични съчетания от наречие и съществително име, напр. *Отсрèща Лòма*. Сравнително редки са и синтактичните съчетания от числително и съществително име, напр. *Деветтè могìли* (Белосл) (Попов 1960: 136), както и двуезични хибридни имена от съществително име + съществително име, напр. *Рид В̀зела*, дълъг рилски хребет – по местно име (Дупн) (Еленин 2006: 404); по-рядко от прилагателно име + съществително име, напр. *Боровàн кая* (Пирд) (Заимов 1959: 88)⁸.

По отношение на диалектното влияние изследването на онимния материал налага извода, че главно като втора част в двусъставните названия на местности са топонимизирани термини, които спадат към общонародната лексика и са широко разпространени в говорите и в топонимията. Това са думи като *брег, б̀рдо, дел, дол, долчìна, дупка, кàмик, лице, падина, рид, р̀т*. За тях е характерна висока честотност. Онимизиращата способност на някои термини да се топонимизират в едносъставни и в дусъставни микропоними е сравнително еднаква. Това са сравнително активни в топонимията термини, със сравнително широки ареали: *к̀кла*⁹, *локва, мр̀твина, присде, страна, стран, усое, усойна, ч̀ка, чукàр*.

Само в двусъставни микропоними (и то като втори член) участват незначителен брой географски апелативи, които се топонимизират в единични случаи: *даг* (4п Пирд); *долèц* (1п Мих, 1п Берк, 1п Белосл) и *долчìнка* (1п Мих, 1п Берк 2п Ботевгр). Първият географски термин е от турски произход и не е разпространен в западната топонимия. Среща се единствено в бившата Пирдопска околия. Останали-

⁸ Срв. микропонимните словосъчетания от съществително име + съществително име: *Петриш-ямата* (Год) (Симеонов 1965: 89); *Чешмà-брест* (Белосл) (Попов 1960: 120, 174); *Д̀пката-Обр̀ше* (Разл) (Попов 1979: 109); *Р̀т Драгàница*, било в *Скакàвишки дял* на СЗ Рила с най-висок връх *Драгàница* – по името на върха (Дупн) (Еленин 2006: 410).

⁹ Например терминът *к̀кла* се среща в най-много двусъставни имена в Берк – 26 пъти, и в най-много едносъставни във Врач – 16 пъти. В югозападната топонимия се среща само в едносъставни имена, което вероятно свидетелства, че не е много активен в говорите.

те две нарицателни са производни и се срещат рядко. По-активни са лексемите, образувани с други словообразователни форманти.

1.2.1. Сложни по състав микротопоними (композиции)

Сложните местни имена от типа *Стърчи́крак*, *Криводол* са възникнали по образец на сложните нарицателни¹⁰. Характерно за сложните по състав топоними е, че по-точно характеризират географските обекти, тъй като посочват техни признаци, означени в двата елемента на името.

Изследването на сложните географски имена показва, че в разглежданата семантична група (названия, които характеризират релефа) е голям броят на топонимизираните композитни апелативи, образувани по модела съществително + глаголен корен (*козлодѐр*, *краводѐр*, *куродѐр*, *рогопѐч*, **челопек*), вж. МИ *Козлодѐр* (Врач) (Николов 1997: 235); *Козлодѐр* (Берк) (Михайлова 1986: 94); *Краводѐр*; *Краводѐрец* (Мих) (Михайлова 1984: 125); *Криводѐр* (Врач) (Николов 1997: 248); *Рогопѐч* (Врач) (Николов 1997: 375) (вж. Заимов 1973: 26 – *рогопек* нарицателна композиция); *Челопек* (Мих) (Михайлова 1984: 184) (вж. *челопек* Заимов 1973: 26) и прилагателно име + съществително име (*голом̀ра̀зица*, изч. *гол̀у̀(х)*, изч. **доброг̀л̀ѐд*, *кривок̀а̀п*, *кривош̀ѝя*, изч. същ. *мороп̀у̀тина/мороп̀ѐ̀тина*, *су(х)одол*), вж. МИ *Голом̀ра̀зица* (Брезн) (Велев 1984); *Голо̀у̀* (Брезн) (Велев 1984); *Доброг̀л̀ѐд* (Год) (Симеонов 1966: 37); *Кривок̀а̀п* (Мих) (Михайлова 1984: 127); *Кривош̀ѝя* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 77, 154); *Суодол* (Разл) (Попов 1979: 15); (вж. и Василева 2009: 367 – 368).

Най-разпространеният структурен модел сложни по състав микротопоними, назоваващи орографски обекти, е глаголен императив – съществително име. Типът е старинен и общославянски. Среща се в топонимията на руски, полски, украински, чешки, словашки, сърбохърватски и други славянски езици. Тези имена означават или посочват какво се прави, какво е възможно или трябва да се прави на местността, като действието произлиза от особеностите ѝ (Заимов 1959: 34; Лалчев 1999: 303 – 309). Заповедната форма на глагола е във връзка със стръмнината, която се изкачва, често труднопроходима, или вдлъбнатото място, което например издава шум при ходене върху не-

¹⁰ Сложното съществително име е „лексикална единица, образувана от два (рядко повече) пълнозначни елемента, характеризираща се с единство на значението и съотносима в лексикално-граматичната система на българския език със съществителните имена“ (ГСБКЕ II 75).

го¹¹. Вж. МИ *Гледѝчукàр*, висока обгледна чука – с императивна форма на глагола *гледам* със значение 'чука, от която може да се гледа наоколо' (Дупн) (Еленин 2006: 208); *Дерѝмагàре*, стръмни каменисти пътеки; *Дриснѝбрег*, хлъзгав път по стръмнина (Врач) (Николов 1997: 175, 192); *Звѝнтѝдѝпка*, пещера, която 'кѝнти', когато се ходи из нея (Врач) (Николов 1997: 207); *Издàйгlàва* (Дупн) (Еленин 2006: 271); *Клечѝкàмик*, изправена скала; откъртена канара – от *клеча* 'клякам' (Врач) (Николов 1997: 232); *Клепѝкàмик*, гора в скалисто място на *Рѝла планинà*. Композитум от глаголна форма *клепѝ* < *клѝпя* 'изчуквам, чукам' (Дупн) (Еленин 2006: 290); *Посерѝпадѝна*, долина с дъбови гори; габерови храсталаци (Дупн) (Еленин 2006: 387); *Тантѝпрѝслап*, превал от *тантѝ*=*тънтѝ* 'еча', т.е. „земята ечи (под стъпките)“ (Ботевгр) (Михайлова 2008: 215); *Трошѝкрак*, неравни стръмни пътеки (Врач) (Николов 1977: 421)¹². Дали разгледаните тук микротопоними са възникнали от готова композитна лексика, или следват някаква структурно унаследена топонимна традиция, ще може да се каже след „широкообхватно диахронно сравнително изследване на композитната топонимия в славянските езици“ (Лалчев 1999: 308).

2. Словообразуване на микротопонимите от географски апелативи

В изследването се проследяват някои словообразователни модели на имената с участието на орографска лексика. Под модел тук се разбира „словообразователна единица с даден суфикс, която се превръща в образец за възникването на други единици“, т.е. всички формации с един и същи суфикс (без да се отчита триединството между форманта, ономасиологичната структура и лексикално-граматичната основа на онимизираната географска лексика) (вж. Василева 2009: 125).

В основната си част разглежданите микротопоними са равни на географски апелативи. При прехода на апелатив в микротопоним без спомагателни словообразователни елементи е важно да се прецизира моментът на топонимизацията. Напр. *Златар* от *злат(о)* + *-ар* или

¹¹ Срещат се следните глаголи: *берѝ*, *гледѝ*, *гребѝ*, *дерѝ*, *дриснѝ*, *давѝ*, *звѝнѝ*, *звѝнтѝ*, *издàй*, *клечѝ*, *клепѝ* 'изчуквам, чукам', *мѝчѝ*, *навириѝ*, *нечѝй*, *палиѝ*, *плезѝ*, *посерѝ*, *прѝчѝ* 'стърча', *сберѝ*, *стърчѝ*, *станѝ*, *тантѝ*, *трошѝ*, *цвѝрчѝ*, *чепѝ*, *чешѝ*, *чуй*, *чукнѝ*.

¹² Част от този тип имена в българската топонимия са образувани от глаголно-именни апелативи, често изчезнали от говорите, но запазени в някои славянски езици (особено топоними от названия на растения с образно-експресивна оцветеност като *цѝфтѝтрѝн*, *болѝглава*, *стърчѝкрак*). От този тип са живите нарицателни *стърчѝопàшка*, *варѝклѝчко*, *блѝснѝгабѝр* и др., характерни за разговорния език и диалектите (Заимов 1977: 47).

Златари от *златари*. В първия случай има топонимна деривация, във втория – апелативна. От значение е и структурата на апелатива, който подлежи на топонимизация, напр. *Падина* от *падина*, *Падинка* от *падинка*, *Падинчето* от *падинчето*, *Падинье* от *падинье*. Тези местностни названия са от един апелатив в неговите различни словообразователни облици – съществителна основа, два деминутива и събирателно име. Деминутивните *-ка*, *-че*, съб. *-ье* не са топонимни суфикси, т.е. не са средство за топонимизиране на апелатива. Те модифицират значението на апелатива, преди той да стане топоним. Вероятно при назоваването действат различни моменти. Ако топонимът трябва да изрази пространство, ще се употреби апелатив със суфикс за *nomina loci* или събирателно име, което означава сбор от предмети (вж. Пјанка 1970: 238 – 239). Високата активност при образуването на имена за места¹³ на наставка *-ище* (праслав *-*istjo*, *-*iskjo*) и разширенията ѝ обяснява широкото разпространение на нарицателните, образувани с нея, в качеството им на местни имена (Дуриданов 1952: 136). Суфиксът се явява в единствено число *-ище* и по-рядко в множествено число *-ища*. Микропонимите на *-ище* могат да бъдат членувани и нечленувани. Наставката е главно с апелативна функция, по-рядко с топонимна. В изследвания материал такива образувания са: *грамадище*: *Грамадище* (Дупн); *грѐдище*: *Грѐдище* (Врач); *Гърлицето* (Год); *Дѐлище* (Брезн); *кѹклище*: *Кѹклище* (Врач); *мелѹище*: *Мелѹище* (Радом); *могѹище*: *Могѹище* (Брезн); *мрѹтвилѹище*: *Мрѹтвилѹище* (Врач); **падище*: *Падище* (Дупн); *пѐкльище*: *пѐкльище*: *Пѐкльище* (Дупн); *преслѐище*: *Преслѐище* (Дупн); *ридѹище*: *Ридѹищата* (Дупн); *Свлячище* (Брезн); *ѹрвище*: *Урвище/Урувище* (Гоцед); *Ямище* (Мих) и т.н. Между подялбата на микропоними с апелативен и топонимен суфикс *-ище* няма строга граница, защото не във всички случаи може със сигурност да се твърди къде е само топонимен, къде – апелативен. В ареално отношение моделът на *-ище* е най-продуктивен в югозападната топонимия – Врачанско, Брежнишко и Радомирско са околните, в които наставката проявява най-голяма активност.

Наставката *-ища* е била извънредно жизнена още през VI – VII век в българския език, за което свидетелстват много местни имена от славянски произход в Гърция (вж. подробно Дуриданов 1952: 125). Днес наставката *-ища* (с разширенията ѝ *-ав-ища*, *-ев-ища*, *-ен-ища*,

¹³ „Суфиксът *-ище* е преди всичко локален и аугментативен и след това субстанциален и инструментален“ (Кочев 1971: 184). За имената за места, образувани с този суфикс, вж. и Кяева 1989: 527, 528.

-(*ь*)н-ица, -ов-ица, -иница, -щица)¹⁴ се смята за най-разпространената и типично ономастична наставка, т. е. със специализирана ономастична функция (Чолева-Димитрова 2002: 83). В топонимията наставката има структурна, посесивна и вторична топонимна функция (вж. Пјанка 1970: 262 – 264). Следователно в топонимията наставката служи за разширение на основи от лични, родови и семейни имена за изразяване на посесивност, от основи от ботанични, зоологични и земеписни имена, за изразяване на умалителност¹⁵. Проучените оними, образувани с помощта на тази наставка, са немалък брой. Например *Живодѐрица* – голяма стръмнина, ако човек падне, ще се одере (Пирд) (Заимов 1959: 167); *Кѹпица* – котловинка с ниви, от *кѹпа* 'дълбока паница' и -ица (Пирд) (Заимов 1959: 198); *Могѹлица* – издигната местност (Пирд) (Заимов 1959: 217); *Планинѹица* – широка букова рътлина с поляни и ниви, от *планина* и -ица 'широко равно място в планина' (Пирд) (Заимов 1959: 232) и др. Най-често формациите с този суфикс са в ед.ч. и нечленувани. Малко са ексцерпираниите названия от тази група микропоними, в чиято структура наставката е употребена с апелативна функция, напр. *влячогѹзица: Влячогѹзица* (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 147); *мрътвѹица* (Мих, Берк, Белосл), **пеклѹица: Пеклѹица* (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 342).

В говорите се срещат нарицателни, образувани с наставка -ина (и разширенията ѝ). За разлика от -ица обикновено наставката не се среща с топонимна функция. В разглежданата семантична лексикална група също се среща само в апелативна функция, напр. *Арчѹната, Арчѹните* (Берк); *Брѹчина, Брѹчинѹта* (Разл); *Висина* (Брезн); *Гѹзерчѹната* (Берк); *Падѹина* (Год), *Падѹните* (Разл); *Ридинѹта* (Дупн), *Рѹтлѹните* (Пирд); *Рѹчѹната* (Берк); *Рѹтчѹната* (Врач); *Чѹклина* (Брезн) и др. Най-висока фреквентност проявява в микропонимия-

¹⁴ В книжовния български -ица се прибавя към съществителни от женски род, завършващи на -а или -я, и образува умалително-гальовни съществителни *мѹйка-мѹйчица, главѹ-главѹица* и др.; -чица се прибавя към съществителни от ж.р., които завършват на съгласен звук *сол-солчѹица, захар-захарчѹица* и др. (ГСБКЕ II 67; Радева 1991: 118 – 119). В българските диалекти наставката -ица има широко словообразователно поле (вж. подробно Кочев 1971: 181 – 185, също Домусчиева 1999: 255 – 256, за словообразователните типове с наставка -ица при локалните названия вж. Кяева 1989: 529).

¹⁵ Като се имат предвид немалобройните примери, в които се прибавя към съществителни имена и им придава притежателност, според Й. Заимов, може да се допусне, че тази ѝ служба е първична. Суфиксите -ица, както и -ец, нямат умалителна служба в топонимията, каквато имат в хидронимията – разграничават малка от голяма река (Заимов 1959: 74).

та на Михайловградско, Берковско, Брезнишко. Към имената с тази наставка не се прибавя топонимна наставка.

Високата активност при образуването на умалителни съществителни с наставката *-ка* (стб. *-(ъ)ка*, *-(ъ)ка*) и разширенията ѝ¹⁶ обяснява широкото ѝ разпространение в микротопонимията, където изпълнява нарицателна функция: *Арчѝнките* (Берк); *Бабѹнкята* (Брезн); *Борѹнката* (Разл); *Долѝнка* (Гоцед); *Долѝчка* (Берк); *Клисурката* (Пирд); *Магѝлката* (Мих); *Магѝлките* (Берк); *Падѝнка* (Брезн); *Перчѝнки* (Мих); *Съртчѝчка* (Гоцед); *Чѹчка* (Год); *Чѹчките* (Дупн); *Чѹчки* (Радом); *Ямките* (Врач); *Ямката* (Разл) и др. Много често микротопонимите са членувани. В своята топонимна функция наставката *-ка* се среща сравнително рядко – прибавя се към прилагателни, към причастия и съществителни (вж. Заимов 1961: 157 – 159), а названията със земеписно или културно-историческо значение, образувани с тази наставка, са редки. Службата ѝ е да придава притежателност, както *-ец* и *-ица* (Заимов 1959: 75). Микротопонимите от орографски аеплативи, получили наставка *-ка* на топонимна почва, не са много: *Дѹпальки* 'склон с пазлак', произв. от *дѹпа* 'дупка' (Гоцед) (Иванов 1996: 105); диал. *Плазѹйка* 'горист склон с пътека' – от местно нариц. *плазой* 'горска пътека' и *-ка* (Брезн) (Велев 1984); *Шѝлка* 'планински хребет', от *шило* и топонимна наставка (Гоцед) (Иванов 1996: 193). В някои случаи е трудно да се определи дали названието е възникнало като умалително от съответното нарицателно, или е производно с топонимна наставка (това важи и за онимите, производни от ЛИ), напр. *Усѹйка* (*Осѹйка*) от *усѹйка* 'усойно място' или от *усоѝе* и топон. *-ка* (Чолева-Димитрова 2002: 85, 175).

Словообразователният тип с наставки *-ик* и *-ник* не е продуктивен в топонимията¹⁷. В разглежданата група имена откриваме малко

¹⁶ В книжовния български език наставката *-ка* (стб. *-ька*) най-често се използва за образуване на съществителни нарицателни имена за жени (вж. подробно ГСБКЕ II 57 – 58, 67; Радева 1991: 156 – 157). В българските говори с наставка *-ка* се образуват съществителни имена от женски род от словообразователен тип имена на производители на действие (*nomina agentis*) *лѝпкъ* 'вид храст, който се лепи', *врачка* 'която врачува' и имена за носители на определени черти (свойства) *nomina attributiva* (Кочев 1971: 122 – 123, 136). Участва и в образуването на имена на места и умалителни имена от жр. Разширението *-ька* образува втори умалителни като *водѝчка* от *водѝца*, *бойчка* от *бойца* (Кочев 1971: 159, 171; Кяева 1989: 530).

¹⁷ В диалектите посредством *-ик* се образуват имена за носители на определени черти (свойства) (вж. Кочев 1971: 133; Холиолчев 1965: 177 – 179). Наст. *-ник* (*-н'ък*, *-н'ак*, *-нек*) е много продуктивна при образуването на имена за места в

оними, образувани с тези наставки с апелативна функция, като напр. *Варенико* (Гоцед); *Камика* (Мих); *Камика* (Врач); *Обесеник* (Врач, Разл); *Песчаник* (Брезн); *Прекопаник* = *Подградъето* (Дупн) и т.н., вероятно с топонимна функция са *Горник* (Врач); *Каменик* (Брезн); *Носарнико* от **носар* 'издаден земен участък, подобен на нос' (Дупн) (Еленин 2006: 357); *Засеченик* 'гориста местност с ниви, където се събират няколко дърета', произв. от прил. **засечен*, от същ. **засек* (Пирд) (Заимов 1959: 73). Микротопонимите са в ед.ч., нечленувани.

Обикновено местните имена, образувани с наставка *-ак/-як*¹⁸, означават конкретна природна особеност на дадена местност (главно вида на нейната растителност – *Брестакъ*, *Граничакъ*, *Орешиакъ*), а неботаничните названия са по-редки: *Тумбакъ*, *Забакко*, *Кривак*, *Лютак*. Ексерцирани са названия като *Връляк*, *Върляк* (Брезн); *Злиняк* (Врач); *Злиняка* (Ботевгр); *Заберако* (Врач); *Каменако* (Разл); *Камемяко* (Радом); *Кръ/шак*, *Кръ/шако* (Мих); *Меляко* (Радом); *Ридако* (Мих); *Ровиняка/Равиняка* (Пирд); *Рътлака*, *Рътляка* (Врач); *Сипейяка* (Мих); *Сипейяка* (Врач); *Соседлако* (Разл); *Сориняко* (Радом). В разглежданата група е характерна по-висока активност на наставката в нейната нарицателна функция, най-вече в Михайловградско, Врачанско, Берковско.

българските говори. Служи за образуване на *nomina instrumenti* и *nomina agentis* (Кочев 1971: 119, 150, 157; Радева 1981: 112 – 189; Тетовска-Троева 1988: 51 – 69; Кяева 1989: 530-531). Топонимната наставка *-ик* се прибавя само към прилагателни (изконни и производни) или към причастия. Тя субстантивира прилагателните и обикновено показва наличие на това, което изразява основната дума. Не носи ударение, за разлика от нарицателните, срв. *годеник*, *ученик*: *МИБоровик* (Трън); *Забърника* (Пирд); *Прекопаник* (Кюст); *Трещеник* (Разл) (Заимов 1961: 218 – 219).

¹⁸ С *-ак*, *-як* в книжовния български се образуват и съществителни събирателни от съществителни нарицателни за животни, растения и други предмети. Наставката е слабо продуктивна и винаги привлича ударението върху себе си (ГСБКЕ II 47 – 48; 65 вж. и Радева 1991: 122). В диалектите *-ак* е един от основните суфикси при колективните и локалните формации, по-рядък при производителските, субстанциалните, инструменталните и увеличителните (Кочев 1971: 181 – 183). Локалните формации са със събирателно значение (вж. подробно Кяева 1989: 531 – 532). В западните краища посредством *-ак*, *-як* се образуват и прякори, напр. с *-ек* < *-як* *Боснек* (Чолева 2002: 81).

В микропонимията чрез суфикс *-ар*¹⁹ се образуват увеличителни имена, предимно от географски термин, или събирателни имена за животни или растения, също деятелни имена *Видра̀р*, *Възчука̀р* (Чолева 2002: 81). Ексцерпираните микропоними в тази група лексика, образувани посредством суфикс *-ар* в неговата нарицателна функция, са малко на брой: срв. *Брега̀ро* (Радом); *Брега̀ро*, *Брега̀ра* (Кюст); *Венча̀р* (Брезн); *Рида̀р* (Год); *Бу̀ков рида̀р*, *Рида̀ро* (Радом); *Чука̀р* (Радом); *Чука̀р*, *Чука̀ро* (Брезн); *Ма̀нчов чука̀р* (Берк); *Чука̀ра* (Белосл). Суфиксът *-ар* във функция на топонимен елемент с чисто топонимно значение е необичаен. Срв. *Валта̀ро* (Брезн) (Велев 1984); *Гребена̀р* (Дупн) (Еленин 2006: 222); *Гребена̀ръ* (Гоцед) (Иванов 1996: 95). Възможно е суфиксът да е прибавен на ниво апелатив.

Може да се обобщи, че в разглежданата група микропоними наставките *-ище*, *-ина*, *-ка*, *-ик*, *-ник* са активни в своята нарицателна функция, но не са активни в своята топонимна, т. е. структурооформяща функция. Тази група имена е близка до апелативите и е преходна група между тях и истинските топоними. Тази преходност е характерна за микропонимите за разлика от макротопонимите. СелИ не се явяват членувани (вж. Пјанка 1970: 274). Непродуктивни наставки с нарицателна функция в разглеждания микропонимен материал са *-аш/-яш*, *-ач*, *-ан*, *-ей*, *-ел*, *-ен*, *-ер*, *-ило*, *-иль*, *-иш*, *-ия*, *-ла*, *-ол*, *-ок*, *-оча*, *-ул*, *-юга*, *-яч*. Ексцерпирани са микропоними със земepisно значение като: *къса̀ч*: *Къса̀ч* (Берк); *каменя̀ш*: *Каменя̀шо* (Радом); **гла̀мей*: *Гламео* (Берк), *Гламея* (Ботевгр); *кръшѐй*: *Кръшѐйо* (Берк), *Марчов кръшѐй*, *Кръшео* (Врач); *купен̀/коп̀ен*: *Купена* (Пирд); *Купена* (Гоцед); **зол̀иш*: *Зол̀иша* (Мих); **котл̀иш*: *Котл̀иш* (Берк) *Котл̀иш* (Мих); **кременѝш*: *Кременѝш* (Мих); *кръшѝя*: *Кръшѝята* (Берк); **прова̀лия*: *Прова̀лияте* (Берк); *Прова̀лия* (Год); *стръмо̀л*, изч.: *Стръмо̀ля* (Врач); *Стръмо̀ль* (Год); *Стръмо̀ля* (Ботевгр); *Стръмо̀ль* (Радом); *средо̀к*, изч.: *Средо̀ка* (Мих); *Средо̀ка* (Гоцед); *Средо̀ко* (Разл); *тесноча̀*; *тескоча̀*: *Тесноча̀та* (Берк); *Тескоча̀*

¹⁹ В топонимията наставката е активна при прякори, прякори от ЛИ и при деятелни имена *Вука̀рска нива*, *Лула̀рска па̀дина* и др. (Чолева 2009: 70).

Със суфикса *-а̀р* (след гласен и мек съгласен звук – *-я̀р*) се образуват имена за лица според тяхната професия или постоянното им занятие. Наставката е продуктивна, приема ударението върху себе си (вж. ГСБКЕ II 48 – 49). В говорите *-ар* е активна наставка при производителските имена, вършителските имена, по-рядка при имена за носители на определени черти; характерна е за носителите на субстанциално отношение, рядка при увеличителните имена. Следователно суфиксът е активен при вършителските имена и по-рядък при субстанциалните и производителските формации (Кочев 1971: 120, 125 – 129, 135, 150, 175, 181 – 183).

(Радом); *Тескочà* (Брезн); *вр/ъ/лю̀га*: *Вр/ъ/лю̀гата* (Мих); *дупля̀ч*: *Дупля̀чо*, *Среднио дупля̀ч* (Радом) и т.н. Непродуктивни топонимни наставки са *-ак*, *-ар*, *-ач*, *-аш*, *-ич*, *-ек*, *-еш*, *-ия*, *-ка*, *-ло* (*-ало*, *-ело*, *-ило*), *-ош*, *-уш*. Ексцерпирани са микропоними със земеписно значение като: *Голàч* 'дол без растителност' (Радом) (Чолева 1988); *Стъргàч* 'ниска планина на българо-гръцката граница' (Гоцед) (Иванов 1996: 173); *Дупенèк*, изгърбена скала с дупки, произв. от *д̀упа*, *д̀упен* и *-ек* (Врач) (Николов 1997: 196); *Дупенèк* 'изгърбена скала с дупки', произв. от *д̀упа*, *д̀упен* и *-ек*, *Д̀упек* 'склон с гора от *д̀упа*' (Гоцед) (Иванов 1997: 105); *Д̀олич* от *дол* и *-ич* (Мих) (Михайлова 1984: 107); *Д̀олич* 'дол с клисава почва' (Год) (Симеонов 1966: 37); *Урвич* 'височина' (Ботевгр) (Михалова 2008: 221); *Врлèжo* (с озвучено *ш*) (Радом) (Чолева 1988); *Глàвеш* (Радом) (Чолева 1988); *Глàвèш* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 115); *Голèш* 'гол хълм с пустеещи ниви', от прил. *гол* и старинна наставка *-еш* 'безлесен' (Дупн) (Еленин 2006: 212); *Гр̀беш* (Радом, Врач) (Чолева 1988; Николов 1997: 332); *Корм̀неш* 'ниска разлата могила с ниви', може от **кормин/а/* и *-еш*, фиг. (Порд) (Заимов 1959: 193); *Пàдеш* 'отсечена скалиста височина', където при дъжд водата образува водопад, произв. от *пад* и *-еш*, като *См̀рдеш* (Врач) (Николов 1997: 332); *Пàдеш* (Дупн) (Еленин 2006: 365); *Кременѝш*, *Мàли Кремен̀ш*, наставката би могла да бъде нарицателна както в *сладк-̀ш*, *мек-̀ш* (Берк) (Михайлова 1986: 48); *Кремен̀ш*, от стб. *кремень* и *-ш* (Белосл) (Попов 1960: 124); *К̀лош*, гол планински връх, от стб. *колò* 'колело, кръг, кравай' и *-ош*, фиг. (Дупн) (Еленин 2006: 295); *Л̀бош* (Радом) (Чолева 1988); *В̀руша* 'остра чука с габър и дъб, изложена на ветрове' (Пирд) (Заимов 1959: 130); *Грама̀д̀уша*, гробище, камъни (Разл) (Попов 1979: 99); *Кор̀д̀уша* (Радом) (Чолева 1988) и др. Това са старинен тип имена.

Местните имена с наставка *-jь* (с адекватна функция) са предимно микропоними, които също така дават информация за ареалите със старинни елементи (Заимов 1973: 5-6)²⁰. Срв. *Горча* от *горка* 'могила' (Ихтиман, Самоков, София) (Заимов 1973: 51); *К̀отля* 'дълбока скалиста падина', прил. с *-ja* от *котел* (Врач) (Николов 1997: 244); *К̀отля* (Берк) (Михайлова 1986: 96-97); *Полич* от *полица* (Берковица, Рила) (Заимов 1973: 10); *Ропи кръст* от *ропа* 'дупка' (Кюстендилско) (Заимов 1973: 11); *Сипи полак* от *сип* 'сипей' (Пирд) (Заимов 1973: 11); *Стени ладенец* от *стена* 'възправена скала' (Соф)

²⁰ В съгласие с традиционно приетия модел в българската топонимия микропонимите се разделят на: микропоними с наставка с апелативна функция; микропоними с наставка с топонимна функция и микропоними с наставки с адекватна функция.

(Заимов 1973: 11); *Странча от страна* (Кюст) (Заимов 1973: 54); *Шу̀пли дол* (Мих) (Михайлова 1984: 191 – 192); *Шу̀пли ка̀мик* 'камънак', срв. *МИ Шу̀пли ка̀мик* (Трънско, Кюстендилско) (Радам) (Чолева 1988); *Шу̀пли ка̀мик* 'склон с ерозирала скала' (Брезн) (Велев 1984); *Шу̀пли дол* прил. от *шу̀пла* 'малка кухня, дупка, тук 'с шуглови камъни' (Мих) (Михайлова 1984: 191 – 192); *Ями дол*, от *яма* (Пирд) (Заимов 1973: 54)²¹.

Изводи:

Проучването на микротопонимния материал показва, че:

– Едносъставните имена изграждат значителен дял от топонимната микросистема. По-голяма част от тях са без допълнителни словообразователни средства. При тях името е равно на апелатива – *Върлото, Гърло, Камик, Кукла, Плоча, Рого, Уши, Ушите, Челото*.

– Орографските термини, които представляват тяснолокални диалектни думи, заемки или изчезнали в говорите названия, се топонимизират основно в едносъставни микротопоними. Най-често това са суфиксални географски термини, които обикновено са топонимизирани в 1 – 2 микротопонима.

– Най-многобройни са случаите, при които географският апелатив е онимизиран като втора съставна част в двусъставни микротопоними. Най-голям е броят на онимите с първи елемент прилагателно име (изконно или производно). Значително по-рядко се регистрират дву- или трисъставни микротопонимни словосъчетания, в които в първата част от името е легнало орографско нарицателно.

– Главно като втора част в двусъставните названия на местности названия са топонимизирани термини, които спадат към общонародната лексика и са широко разпространени в говорите и в топонимията.

– Само в двусъставни микротопоними (и то само като втори член) участват незначителен брой географски апелативи, които се топонимизират в единични случаи.

– Може да се достигне до извода за значително влияние на диалектните модели върху микротопонимията. Обикновено в диалектите наставките имат по-широко словообразователно поле, отколкото в книжовния език. За това свидетелства фактът, че в микротопонимите са отразени диалектните деривати, които са много по-богати от тези в

²¹ Броят на местните имена с *-jъ*, от думи, които означават неживи същества, е голям (Заимов 1973: 11 – 12). Наставката образува притежателни прилагателни в славянските езици. Била е продуктивна до XIII век (вж. цит.съч., стр. 5 – 6).

книжовния език. Например: *бряг (брег) → брегàр, брежìна, брежìнье, брежìще; рът → ръ/ъ/чìна, рътлìна /ратлìна/, р/ъ/тèц, р/ъ/тìч, р/ъ/тìчка; трап → тра̀пище, тра̀плìнка, тра̀пчинà; чұка → чукàр, чукàра, чұкла, чұклина, чукарчè, чуклè, чукарица, чукàрка, чұклица, чұчка, чұчица, чұкье; я̀ма, я̀мище, я̀мник, я̀муга, я̀ме, я̀мè, я̀мка.*

– Не е малък и броят на микротопонимите от Западна България, които можем да отнесем към архаичните топонимни типове. Това са имената, образувани от отдавна изчезнали редки основи; имената, до развити с редки топонимни наставки (Заимов 1867: 79 – 80); имената със старинен тип ударение, със старинни прилагателни по сложно склонение, с падежни остатъци от типа *Дерìвол* (Заимов 1967; Дуриданов 1958: 343 – 356; Дуриданов 1958: 209 – 250; Дуриданов 1960: 121 – 184).

Изводите от специалното проучване на структурните и словообразователните особености на различните семантични групи микротопоними ще бъдат от полза, когато се пристъпи и към създаването на *Топонимен атлас*, позволяващ да се демонстрира комплексът от факти, техните връзки, ареално разпространение и опозиции.

ЛИТЕРАТУРА

Български етимологичен речник. София: Изд. на БАН, 1971 –

Вакарелска-Чобанска 2005: Вакарелска-Чобанска, Д. *Самоковският говор.* София: АИ „Проф. М. Дринов“, 2005.

Василева 2009: Василева, Л. *Българско словно богатство. Словообразователни хетероними в българските говори.* София: „Мултипринт“, 2009.

Велев 2009: Велев, В. *Местните имена в Брезнишко.* В. Търново: „Фабер“, 2009.

Геров 1975 – 1978: Геров, Н. *Речник на българския език.* София, 1975 – 1978 (фототипно издание).

Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. II. Морфология. София: Изд. на БАН, 1983.

Димитрова-Тодорова 2003: Димитрова-Тодорова, Л. Местностни (теренни) имена. // *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia.* Т. II. Red. E. Rzetelska-Feleszko, A. Cieślukowa przy współudziale J. Dumy. Warszawa-Kraków: Towarzystwo naukowe Warszawskie, 2003, 165 – 171.

Домусчиева 1999: Домусчиева, Л. Сложни имена за действия и за резултати от действия от ж.р. в българските говори. // *Актуални проблеми на българското словообразуване.* София: Изд. на БАН, 1999, 252 – 263.

Дуриданов 1952: Дуриданов, Ив. *Местните имена от Ломско.* София: Изд. на БАН, 1952.

- Дуриданов 1958:** Дуриданов, Ив. Топонимията на Първомайска околия. // *Годишник на Софийския университет*, Филологически факултет, 1958, ЛП, 2, 1 – 200.
- Дуриданов 1960:** Дуриданов, Ив. Префиксално-именният тип в български и неговото значение за топонимичната стратиграфия. // *Onomastica*, 1960, 10 – 11 (Kraków), 121 – 184.
- Дуриданов 1963:** Дуриданов, Ив. Географската лексика на старобългарския език с оглед на праславянски. // Сб. „1100 години славянска писменост“. София, 1963, 190 – 215.
- Еленин 2006:** Еленин, Й. *Топонимията на Дупнишко*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2006.
- Заимов 1959:** Заимов, Й. *Местните имена в Пирдопско*. София: Изд. на БАН, 1959.
- Заимов 1961:** Заимов, Й. Български топонимични наставки. // *Onomastica*, 1961, 7, 1 – 2, 195 – 220.
- Заимов 1963:** Заимов, Й. Български топонимични наставки. // *Onomastica*, 1963, 8, 1 – 2, 133 – 162.
- Заимов 1965:** Заимов, Й. Принос към проучване на Самоковската ономастика. // *Onomastica*, 1965, X, 1–2, 74 – 92.
- Заимов 1967:** Заимов, Й. *Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските имена в българската топонимия*. София: Изд. на БАН, 1967.
- Заимов 1973:** Заимов, Й. *Български географски имена с -яъ*. Принос към Славянския ономастичен атлас. София: Изд. на БАН, 1973.
- Заимов 1977:** Заимов, Й. *Местните имена в Панагюрско*. София: Изд. на БАН, 1977.
- Иванов 1996:** Иванов, Й. *Местните имена в Гоцеделчевско (Неврокопско)*. София, 1996.
- Кочев 1971:** Кочев, Ив. Диалектни категории и типове при словообразуването на съществителното име. // *Известия на Института за български език*, 1971, кн. 20, 107 – 197.
- Кяева 1989:** Кяева, Е. Имена за места (nomina loci) в българските говори. // *Български език*, 1989, кн. № 6, 526 – 55.
- Лалчев 1999:** Лалчев, Др. Някои структурни и семантични черти на един словообразователен тип композитни топоними в българската ономастика. // *Актуални проблеми на българското словообразуване*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1999, 303 – 310.
- Михайлова 1984:** Михайлова, Д. *Местните имена в Михайловградско*. София: Изд. на БАН, 1984.
- Михайлова 1986:** Михайлова, Д. *Местните имена в Берковско*. София: Изд. на БАН, 1986.
- Михайлова 2008:** Михайлова, Д. *Местните имена в Ботевградско*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2008.

- Мурзаев 1970:** Мурзаев, Э. Местные географические термины и их роль в топонимии. // *Вопросы географии. Местные географические термины.* Сб. № 81. Москва: „Мысль“, 1970, 16 – 35.
- Мурзаев 1974:** Мурзаев, Э. *Очерки топонимики.* Москва: „Мысль“, 1974.
- Николов 1997:** Николов, Б. *Топонимията на Врачанска околия.* София: „Алиса“, 1997.
- Пјанка 1970:** Пјанка, Вл. *Топономастиката на Охридско-Преспанскиот базен.* Скопје: Institut za makedonski jazik „Krstе Misirkov“, 1970.
- Подольская 1970:** Подольская, Н. Народные географические термины в роли терминов научных. // *Вопросы географии. Местные географические термины.* Сб. № 81. Москва: „Мысль“, 1970, 54 – 59.
- Попов 1960:** Попов, К. *Местните имена в Белослатинско.* София: „Наука и изкуство“, 1960.
- Попов 1979:** Попов, К. *Местните имена в Разложко.* София: Изд. на БАН, 1979.
- Радева 1991:** Радева, В. *Словообразуването в българския книжовен език.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1991.
- Речник на съвременния български книжовен език.** София: Изд. на БАН, 1954 – 1959, т. I – III.
- Симеонов 1966:** Симеонов, Б. Етимологичен речник на местните названия от Годечко. // *Годишник на Софийския университет.* Факултет по славянски филологии. София: „Наука и изкуство“, 1966, 118 – 248.
- Суперанска 1967:** Суперанская, А. Микротопонимия, макротопонимия и их отличие от собственно топонимии. // *Микротопонимия.* Москва, 1967, 31 – 39.
- Суперанска 1973:** Суперанская, А. *Общая теория имени собственного.* Москва: „Наука“, 1973.
- Суперанска 1978:** Суперанская, А. Аpellятив-онома. // *Имя нарицательное и собственное.* Москва: „Наука“, 1978.
- Суперанска 1986:** Суперанская, А. *Теория и методика ономастических исследований* (в соавторстве с Н. В. Подольской, В. Э. Сталтмане, А. Х. Султановым). Москва: „Наука“, 1986.
- Тетовска-Троева 1988:** Тетовска-Троева, М. *Отглаголни имена за лица в българските говори. Nomina agentis.* София: АИ „Проф. М. Дринов“, 1988.
- Холиолчев 1965:** Холиолчев, Хр. Диалектни наставки за образуване на съществителни имена от мъжки род в българските говори. // *Известия на Института за български език*, 1965, кн. XII, 157 – 197.
- Чолева-Димитрова 2002:** Чолева-Димитрова, А. *Селищни имена от Юго-западна България. Изследване. Речник.* София: „Пенсофт“, 2002.
- Чолева-Димитрова 2009:** Чолева-Димитрова, А. *Местните имена в Радомирско.* София: ИБЕ, 2009.
- Шутц 1957:** Schütz, J. *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen.* Berlin: Akademie Vlg., 1957.

СЪКРАЩЕНИЯ

Белосл – Белослатинско

Берк – Берковско

Ботевгр – Ботевградско

Брезн – Брезнишко

вж. – виж

Врач. – Врачанско

Год – Годечко

Гоцед – Гоцеделчевско

ГСБКЕ – Граматика на съвременния български книжовен език

Дупн – Дупнишко

Кюстенд – Кюстендилско

ЛИ – лично име

Лом – Ломско

Мих – Михайловградско

Пирд – Пирдопско

Пр – прякор

Разл – Разложко

Радом – Радомирско

РИ – родово име

Самок – Самоковско

Соф – Софийско

срв. – сравни

стб. – старобългарски

ФИ – фамилно име